

महिलाहरूमा घरेलु हिंसाको स्थिति र कारणहरू
(पोखरा, लेखनाथ- २५, हेमजाको समाजशास्त्रीय अध्ययन)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको समाजशास्त्र विषयको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

नानु रेग्मी

रोल नं. ०८/०६८

रजिष्ट्रेशन नं. ९-२-२९५-२९५-२००६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
समाजशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग
पृथ्वीनारायण क्याम्पस

पोखरा

२०७४

समाजशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, मानविकी सङ्काय अन्तर्गत समाजशास्त्र विभागद्वारा स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको समाजशास्त्र विषयको शोधपत्र परिपूर्तिको लागि मेरो प्रत्यक्ष निर्देशन र सुपरीवेक्षणमा रही नानु रेग्मीले “महिलाहरूमा घरेलु हिंसाको स्थिति र कारणहरू पोखरा, लेखनाथ- २५, हेमजाको समाजशास्त्रीय अध्ययन” शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार पार्नु भएको हो । यो शोधपत्र सम्बन्धी उहाँको कार्यप्रति म सन्तुष्ट छु । प्रस्तुत शोधपत्रलाई आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

(शान्ता कुमारी खत्री)

उप-प्राध्यापक

शोध निर्देशक

समाजशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा ।

मिति : वि.सं. २०७४/०४/०२

सन् १७/०७/२०१७

समाजशास्त्र तथा ग्रामीण विकास विभाग

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत पृथ्वीनारायण क्याम्पस, समाजशास्त्र विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको समाजशास्त्र विषयको आंशिक आवश्यकता पुरा गर्नका लागि छात्रा नानु रेग्मीले तयार गर्नु भएको शोधपत्र “महिलाहरूमा घरेलु हिंसाको स्थिति र कारणहरू पोखरा, लेखनाथ- २५, हेमजाको समाजशास्त्रीय अध्ययन” शीर्षकको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

.....
शान्ता कुमारी खत्री
उप-प्राध्यापक
शोध निर्देशक

.....
मुकुन्द लम्साल
उप-प्राध्यापक
बाह्य परीक्षक

.....
प्रा.डा. विश्वकल्याण पराजुली
विभागीय प्रमुख

मिति : वि.सं. २०७४/०४/०२
सन् १७/०७/२०१७

कृतज्ञताज्ञापन

यो शोधपत्र स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष समाजशास्त्र विषयको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार गरिएको हो । यसको लागि म समाजशास्त्र विभाग पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा प्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

यो शोध तयार गर्नको लागि आफ्नो अमूल्य समय दिएर मार्गनिर्देशन गर्नुहुने मेरा आदरणीय गुरु शोध निर्देशक उप-प्राध्यापक श्री शान्ता कुमारी खत्री ज्यू प्रति हृदयदेखि नै कृतज्ञ छु । त्यस्तै गरी मलाई यो शोधपत्र तयार गर्नको लागि बाह्य निरीक्षक उप-प्राध्यापक मुकुन्द लम्साल ज्यू प्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । त्यस्तै यस शोधको भाषा सम्पादनको लागि आफ्नो अमूल्य समय दिनुहुने नेपाली विभागका आदरणीय गुरु कृष्ण पौडेल ज्यूलाई पनि हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु । समाजशास्त्र विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. विश्वकल्याण पराजुलीज्यू प्रति आभार प्रकट गर्दछु । मलाई यो शोध तयार गर्नको लागि आफ्नो अमूल्य सल्लाह प्रदान गर्नुहुने समाजशास्त्र विभागका आदरणीय गुरु शान्ति भूषाल, रामचन्द्र बराल, तेज प्रसाद सुवेदी तथा पुस्तक र अन्य सामग्रीहरू उपलब्ध गराइदिनुहुने पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय पुस्तकालयका पुस्तकालय प्रमुख तथा अन्य सहयोगी कर्मचारीहरूलाई पनि धेरै धन्यवाद प्रदान गर्दछु ।

क्षेत्र अध्ययनको क्रममा आफ्नो व्यस्त समयको प्रवाह नगरी मागेको सूचनाहरू प्रदान गर्नुहुने यस पोखरा लेखनाथ २५, हेमजाका छनौटमा परेका आमा समूहका अध्यक्षहरू उमादेवी पौडेल, धनादेवी सापकोटा, लक्ष्मी कुँवर, बबिता पौडेल ज्यूहरू प्रति धन्यवाद प्रकट गर्दछु । क्षेत्र अध्ययनको शिलशिलामा सहयोग गर्नुहुने श्रीमान् यज्ञराज पौडेल, आमा तुलसी पौडेल लगायत सम्पूर्ण परिवार र मित्रहरू रेवती आचार्य, समीक्षा घिमिरे, निशा भण्डारीलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । यो शोध तयार गर्नको लागि पोखरा लेखनाथ २५, हेमजा भित्रका विविध तथ्यांक उपलब्ध गराएर सहयोग गर्ने तथ्याङ्क विभागका कर्मचारीहरूप्रति पनि धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

अन्तमा यो शोध तयार गर्ने क्रममा कम्प्युटर सेटिङ तथा प्रिन्टिङ गरिदिनुहुने जेरोन कम्प्युटर सोलुसन नदिपुर -३ लाई र आफ्नो अमूल्य सुझाव दिएर आवश्यक वातावरण उपलब्ध गराइदिनुहुने मेरो परिवारलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

नानु रेग्मी

मिति: २०७४/०४/०२

शोधसार

यस शोधसार स्नातकोत्तर तह समाजशास्त्र विषयको शोधपत्र लेख्ने क्रममा तयार पारिएको हो । कास्की जिल्लामा अवस्थित पोखरा लेखनाथ २५ हेमजाका आमा समूहमा आवद्ध महिलाहरूमा घरेलु हिंसाको स्थिति र कारणहरूबारे जानकारी लिने अभिप्रायले यो अध्ययन गरिएको हो । मुख्यतया यस अध्ययनक्रममा समावेश गरिएका उत्तरदाताहरूले आफू हिंसामा परेका अनुभव व्यक्त गरेका छन् । खासगरी यो शोध अध्ययनका लागि २० वर्षभन्दा माथि ५० वर्ष भित्रका महिलाहरूको स्थितिलाई अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । घरेलु महिला हिंसा र त्यसको कारण र स्थितिको बारेमा छलफल गरिएको छ । यो शोध तयार पार्ने क्रममा उद्देश्य मुताविक ७८ जनालाई छनोट गरी अध्ययन गरिएपनि सारमा हेर्दा घरेलु महिला हिंसाको स्थिति र कारणलाई व्याख्यात्मक ढंगले विश्लेषण गरिएको छ । प्राथमिक तथ्यांक संकलनमा व्याख्यात्मक र विश्लेषणात्मक विधि अवलम्बन गरिएकोले महिलाहरूको अध्ययन गरिएको छ । उत्तरदाता आफै उपस्थित भई तथ्यसत्यमा आधारित सूचनाहरू संकलन गरिएकोले वैद्य र विश्वसनीय भएको दावी गरिन्छ ।

मुख्यतया महिलामाथि भएका हिंसामा प्रत्यक्ष रूपमा उनका बालबालिकालाई पर्न गएको छ । जसले गर्दा बालबच्चा माथि शारीरिक मानसिक खालका असरहरू पर्न गएको छ । घरमा हिंसा हुँदै जाँदा घरको बालकमा पर्ने मनोवैज्ञानिक असरले उसको भविष्य माथि नै औला उठाउनुपर्ने हुन्छ, जसको कारण एक बालकको भविष्य अन्धकार हुनसक्छ । हिंसा हुनुका कारणहरू धेरै भएपनि विशेषगरी श्रीमान्ले रक्सी सेवन गरी श्रीमतीलाई कुटपिट गर्ने, बालबालिका माथि नकारात्मक शब्दहरूको प्रयोग गर्ने, महिलाले महिलामाथि गर्ने हिंसा, बोक्सीको आरोप लाउने, सासुले बुहारीमाथि गर्ने हिंसाहरू रहेका छन् उक्त हिंसाको अन्त्यका लागि समाजमा महिलाहरूलाई पनि लैङ्गिक विभेद नगरी समान रूपमा आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक, शैक्षिक रूपले सबल सक्षम सकेमा मात्र महिलाहरूको स्तर माथि उठाउन सकिन्छ ।

विषय सूची

शीर्षक	पृष्ठ
सिफारिस पत्र	I
स्वीकृति पत्र	II
कृतज्ञता ज्ञापन	III
विषय सूची	IV
तालिका सूची	VII
शोधसार	IX
अध्याय एक : परिचय	१-६
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	३
१.३ अध्ययनको उद्देश्यहरू	४
१.४ अध्ययनको महत्व	४
१.५ अध्ययनको सीमा	६
१.६ अध्ययनको सङ्गठन	६
अध्याय दुई : सन्दर्भ साहित्यको पुनरावलोकन	७-३५
२.१ अवधारणात्मक छलफल	७
२.२ सैद्धान्तिक समीक्षा	१२
२.३ पूर्व अध्ययनको समीक्षा	२९
२.४ अध्ययनको अवधारणात्मक खाका	३२
अध्याय तीन : अनुसन्धान पद्धति	३६-३८
३.१ अध्ययन क्षेत्र छनौटको औचित्य	३६
३.२ अनुसन्धान ढाँचा	३६
३.३ अध्ययनको समग्रता र नमूना छनौट विधि	३६
३.४ तथ्याङ्कको प्रकृति र स्रोत	३७
३.५ तथ्याङ्क संकलनको विधि	३७
३.६ तथ्यांक प्रस्तुतीकरण र विश्लेषण	३८

अध्याय चार : अध्ययन क्षेत्रको परिचय**३९-५०**

४.१	जनसङ्ख्या	३९
४.२	आर्थिक अवस्था	४०
४.३	अध्ययन क्षेत्र हेमजाको परिचय	४१
४.४	महिला उत्तरदाताहरूको सामाजिक, सांस्कृतिक अवस्था	४२
४.५	उत्तरदाताहरूको उमेर संरचना	४२
४.६	शिक्षाको आधारमा महिलाको अवस्था	४३
४.७	उत्तरदाताको पेशा र व्यवसाय	४५
४.८	धार्मिक संरचनाको आधारमा महिलाको अवस्था	४६
४.९	परिवार संरचनाको आधारमा महिलाको अवस्था	४७
४.१०	विवाहको उमेरको आधारमा महिलाहरूको अवस्था	४८
४.११	पारिवारिक स्थितिको आधारमा उत्तरदाताको अवस्था	४९

अध्याय पाँच : महिलामाथिको घरेलु हिंसा र कारणहरू**५१-५९**

५.१	हिंसाको प्रकार	५१
५.२	उत्तरदाताहरूमा हिंसासम्बन्धी ज्ञान	५२
५.३	पारिवारिक सम्बन्धका आधारमा हिंसा	५३
५.४	उत्तरदाताहरूमा हिंसाको कारणहरू	५५
५.५	हिंसा निम्त्याउने कारण	५६
५.६	महिला हिंसाका मुख्य कारणहरू	५७
५.७	महिला हिंसाबाट परेको असरहरू	५८

अध्याय छ : घरेलु हिंसामा महिलाको स्थिति र धारणा**६०-७३**

६.१	उत्तरदाताहरूको घरेलु हिंसाको अवस्था र विश्लेषण	६०
६.२	अध्ययन क्षेत्रमा प्रचलित हिंसा	६१
६.३	हिंसाको अनुभवको आधारमा उत्तरदाताको अवस्था	६१
६.४	हिंसामा परेमा कसलाई भन्ने	६४
६.५	हिंसामा परेमा चुपचाप बस्नुपर्ने कारण	६५

६.६	कानुनी ज्ञानका आधारमा महिलाको धारणा	६६
६.७	हिंसा निम्त्याउनमा भूमिका	६७
६.८	हिंसा रोक्न सकिन्छ भन्ने आधारमा महिलाको धारणा	६७
६.९	हिंसा पीडितलाई मद्दत गर्ने निकायहरू	६८
६.१०	घरेलु हिंसा बढी हुनुमा जिम्मेवार पक्ष	६९
६.१०	हिंसा एक सामाजिक विकृति हो भन्ने सम्बन्धमा महिलाको धारणा	७०
अध्याय सात: हिंसा पीडित महिलाको वैयक्तिक अध्ययन		७४-७७
अध्याय आठ : अध्ययनको सारांश, निष्कर्ष र सुझाव		७८-८३
८.१	सारांश	७८
८.२	मुख्य प्राप्तिहरू	८०
८.३	निष्कर्ष	८२
८.४	सुझाव	८३
सन्दर्भग्रन्थ सूची		८४-८६
परिशिष्ट १		i-vi
तस्वीरहरू		vii-x

तालिका सूची

तालिका	पृष्ठ
४.१ उत्तरदाता महिलाहरूको उमेर समूह	४३
४.२ महिलाको शैक्षिक स्थिति	४४
४.३ उत्तरदाताको पेसागत अवस्था	४५
४.४ विवाहको उमेर संरचना आधारमा	४८
४.५ वैवाहिक स्थितिको आधारमा उत्तरदाताको अवस्था	५०
५.१ हिंसाको प्रकार	५२
५.२ उत्तरदाताहरूमा हिंसा सम्बन्धी ज्ञानको अवस्था	५३
५.३ उत्तरदाताहरूमा हिंसाको कारण	५५
५.४ श्रीमान् र परिवारद्वारा दाइजो मागको अवस्था	५६
६.१ उत्तरदाताहरूको घरेलु हिंसाको अवस्था	६०
६.२ अध्ययन क्षेत्रमा प्रचलित हिंसाका प्रकारहरू	६१
६.३ हिंसाको अनुभवको आधारमा उत्तरदाताको अवस्था	६२
६.४ श्रीमान्ले दोस्रो विवाह गरे नगरेको आधारमा	६३
६.५ हिंसा निम्त्याउने अन्य कारण	६३
६.६ हिंसामा परेमा कसलाई के भन्ने	६४
६.७ हिंसा परेमा चुपचाप बस्नुपर्ने कारण	६५
६.८ कानुनी ज्ञानको आधार	६६
६.९ हिंसा निम्त्याउनेमा भूमिका	६७
६.१० हिंसाको समाधान	६८
६.११ हिंसा पीडितलाई मद्दत गर्ने ज्ञानबारे ज्ञान	६९
६.१२ घरेलु हिंसा बढी हुनुमा जिम्मेवार पक्ष	७०
६.१३ महिला हिंसा एक सामाजिक विकृतिको रूपमा	७१

चित्र सूची

चित्र		पृष्ठ
४.१	महिलाहरूको धार्मिक संरचना	४६
४.२	महिलाको पारिवारिक संरचना	४७
५.१	पारिवारिक सम्बन्धको आधारमा हिंसा	५४

संक्षिप्त रूप

इन्सेक	-	अनौपचारिक क्षेत्र सेवा केन्द्र
एफ डब्लु एल डी	-	महिला कानून र विकास मञ्च
डब्लु एच ओ	-	विश्व स्वास्थ्य संगठन
भि.ए डब्लु	-	महिला विरुद्धको हिंसा
साथी, नेपाल	-	महिला विरुद्ध हुने हिंसाबारे अध्ययन गर्ने गैह्र सरकारी संस्था
युएन	-	संयुक्त राष्ट्र संघ
युएनडिपी	-	संयुक्त राष्ट्रिय संघीय विकास योजना
युनीसेफ	-	संयुक्त राष्ट्र संघीय बालकोष